

NIERZĄD (185) *sb m*

W pisowni łącznej (173), w rozłącznej (12).

e jasne.

sg N nierząd (37). ◇ G nierządu (36). ◇ D nierządowi (3). ◇ A nierząd (39). ◇ I nierząd(e)m (14). ◇ L nierządzie (33). ◇ V nierządzie (1). ◇ pl N nierządy (5). ◇ G nierządów (9); -ów (6), -(o)w (3). ◇ A nierządy (7). ◇ L nierządzi(e)ch (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Brak ustalonego porządku, rozprzężenie, zamęt, zamieszanie, chaos, nieład, dezorganizacja, anarchia; inordinatio Mącz, Cn; permutatus ordo, perturbatio ordinis Cn (79) : Włfytycy ná ten nierząd nárzekáią Widzą ifz zlie cofz gdy nic niedbáią RejRozpr K2; gđzye nye zgodá/ fwowolna odmyenność/ á nyepewność náuki odłączenie yedney kráiny/ álbo narodu á yednego wyeku/ od inych/ nowy á nye od Apofstólow poftáwyony porządek wftaw y przełożeńftwá/ álbo iż włafnyey rzekę nyerząd/ co fyte v nas nye náyduye. KromRozm I [P2]v; Ale gđzye káždy w fwą poydźzye/ tám nyerząd/ á zá nim roftyrk y rozerwánye. KromRozm III F7v, G7; [posłowie mówili] że muszą być między nami tacy ludzie, ktorzy za takim nierządem potyli i tyją jeszcze w Koronie Diar 67, 67; DiarDop 106; PAttrże ma miła wieżo/ ná Polfkę fzyroko/ Vźrzyfz dofyć nierządu/ práwie áż ná oko. RejZwierz 111, 104v, 110; Pátrcij byli powinni boznic álbo poftug ich doględáć/ y wftytkich modł ktore ná ten czás mieli/ áby ich bogowie dla iákiego nierządu co złego ná nie nie przepuścili. BielKron 99, 169v, 323v; Sády milczą y Práwá/ á czym fyte chlubićie/ Onę ták piękná wolność niebácznie tráćicie. Bo w tym nierządzie chudzi v Páná w niewoli KochZg A2, A3v; Mącz 268b; Prot C2v; NA on czás gdy Pan wftedfzy w kościoł Sálomonow/ nálażł w nim nierząd wielki á ono bluźnirftwo/ y ony rozmáite kupiectwá/ ktoremi oni fprawce kościoła onego/ dla ofiar fwoich/ rozmáicie fzáfowáli. RejPos 259; RejZwierz B3, [193]; okázuiąc fálfze y zdrády teyto Ewángeliey nowej/ ktora w Polfcze ieft przyczyná nierządu wšzego Wujud B3; SkarJedn 58; ábym/ do czego Cieplice dobré/ y iáko ich vzywáć opifał: A zwláfzczá owému fyte nierządowi podziwiwšzy/ że ták wiele ludzi [...] tych to Cieplic vzywáiąc [...] áni kiedy poczáć/ áni iák ich vzyć/ álbo kiedy przeftáć/ do tąd nieumieią. Oczko A3v; (marg) V opilce káżdego/ wielki nierząd domá bywá. (-) Azaž tám będzie doftátek iáki w domu v tákiego/ álbo ochędoftwo WerGośc 235; WerKaz 283; GórnRozm A2v [2 r.]; A ieftli ten nierząd będzie/ że tego ftárádawného zwyczáiu odftápm [...] ále niźli my Króla obierzem/ tym ich iuž kilká mieć będzim. KochWr 36; PaprUp A3, A4v, H3v [2 r.]; ActReg 171; káždy ták vbogi iáko y bogáty doyrzrzeć fie ma: bo by nawięftza rzecz/ vpádnie/ gdy około niey nierząd GostGosp 148, 148; A iż teź w tym fie silny nierząd dzieie/ że w Koronie náłzėy niektórzy Krześciáne Zydóm fłużą SarnStat 268, 280; KlónKr D2; PowodPr 52, 79; SkarKaz 81a, b; Gdyby w ćiele oko chćiáło ftać gđzie ręká/ y ięzyk gđzie nogá/ y ręká gđzie żoładek: byłby wielki nierząd/ y fprofna fżpetnotá. ták y w Rzeczypořp: potrzebá káżdemu ná fwym mieyfcu fiedzieć SkarKazSej 677a; Piřzem Práwá: á więcey tych ktore żadnego wypełnienia máią. kárty máżem/ á pápier vkázuiem: á po ftáremu w nierządzie żyiem. SkarKazSej 699a.*

nierząd w czym (5): RejZwierz 34v marg; BielSat B4v; Podźmyfz zásię do fzynku iáki nierząd w mierze/ Bez wftáwy iáko chce ták zá kwartę bierze. BielRozm 15 [idem BielSat], 10; GórnRozm A.

nierząd czyj [w tym: *G pron (2), pron poss (1)*] (3): Wieleby było o ich [bednarzy] nierządzie piłania/ Ktoreby były godne od sfárszych káránia. *BielSat C2v [idem] BielRozm 19; KochWr 36.*

W połączeniach szeregowych (3): *Diar 21*; s tąd czuiemy że ten wálz Zakon/ niezgodę/ gniew/ mierzączkę/ roftyrk/ fwałowłą/ nierząd/ bluźnierstwo/ y wzgardę/ Stanow Przełożonych z łobą do Polfki przynioł *OrzRozm Bv*; Dáleko więcey tego Duchá Bożego wam potrzebá/ ná napráwę krolestwá y budowanie ferc y cnot ludzkich/ y ná pohámowanie nierządu/ złości y fwowoleństwá/ y ná oddalenie wízelkiego złego/ ktorego fię to krolestwo boi. *SkarKazSej 660b.*

W przeciwstawieniach: »nierząd ... rząd (3), porządek« (4): Iuż fie twoie porządki opák wywrociły/ Iuż fie wśytki nierządy k tobie obrociły. *RejZwierc 252v; WuJJud 142*; bo [*nierząd*] ma tę náturę/ choć częgo nawięcey wozámi/ fzkutą/ w rządzie náwoziłf/ nierząd gárścią rozniešie *GostGosp 148; PowodPr 60.*

W charakterystycznych połączeniach: nierząd marny, silny, wielki (6).

Przysłowie: Ták powiedam iż rżadni ludzie/ nie rządu nie chwala. (-) By tu był rząd w Polfcze Włochu/ tedy by was tu mniej było/ y pieniędzy z tąd wywozić nie byłoby wolno wam. Polfka nierządem ftoi. *GórnRozm A2v, A2v marg*; Nie mowmy według zwykley przypowieści/ iż nierządem Polfka ftoi/ ráczey to niewymowney łálce Bożey y miłosierdziu iego świętemu przyznawaymy *VotSzł B3, B3*; Nierządem ftoi Polfka. Lecz gdy fię nie fpodzieiecie/ vpádnie y was wśytkich potłucze. *SkarKazSej 705b. [Ogólem 5 r.].*

Fraza: »(nieco) nierządu, nierząd się zawadza« [*szyk zmienny*] (2:1): *RejRozpr C4v*; Wielki tu nie rząd w tey *electiey*. (-) Ba tákci ieft zec fie około *electiey* nieco teraz nierządu závádzá *GórnRozm A; SarnStat 279.*

Zwroty: »w nierządzie chodzić« (1): Długi tzas niebozeta wnierzadzie chodzili *PaprUp A3.*

»nierządu (nie) dopuścić« (2): Iákoby Pan ktorego ieft Rákow będąc zacnym Senátorem w rądzie K.I.M. y wiernym ftróżem rzeczy pófpolitey/ miał tego w fwey włafney máiętności nierządu dopuścić *CzechEp 406; SkarKazSej 671b.*

Wyrażenie: »nierząd (nasz) polski« (2): Nápiśał też [*Rej*] nárzekánie ná nierząd Polfki. *RejZwierc [275]v; PowodPr 54.*

Szeregi: »błąd i nierząd« (1): á przetoż też w Práwiech wiele przewrotności/ á w rzeczách pófpolitych wiele fię błędow y nierządu náyduie [*omnibus vitio multo existunt*]. *ModrzBaz 17.*

»nierząd, (a) niezgoda« (2): *BielKron 328*; y ruszenie Pospolite a Pobory namowiliśmy, ktore iakie moze bydz potężne wmMMPan obaczyc bedzieśz raczył, wnierzadzie, wniezgodzie, zdrady zewsząd pełno. *ActReg 50. [Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.]*

»nierząd i plugactwo« (1): Aiz nam potrzeba znowu o Panu inżem radzic/ pierwei vchedofzmi nierzadi wízelkie y plugactwa/ takze y tbe potwarzi wigubmi *PaprUp L2v.*

»nierząd i zawrot« (1): á té nowe [*konstytucyje*] pózfledniey[żé, ná których więcey, á práwie wśytko należy, w fwym nierządzie, y zawroćie wáriowané leżą: że w niéy iednéy rzeczy iáko perły w korcu máku przychodzi fzukác. *SarnStat *7.*

Wyrażenie przyimkowe: »z nierządem« (1): *Catillatio — Vziwanie dobr znierządem. Calep 172b.*

W przen (1) : Bo tobą nierząd Szyie tu nie złamie. *ProtStoj E2.*

2. *Nadużycie, wykroczenie, bezprawie, gwałt; nieprawość, występki, grzech; abusio BartBydg; vitium Mącz* [w tym: w rymie (18)] (53) : *BartBydg* 3; Chrystus gdy w nich nierząd poznał Cztery łtany przed ład pozwał. *RejKup* b2v; Widziłli to miły Pietrze lako ten świat jdzie przez [!] łyę Czo łkok to łnacz wientłły nierząd *RejKup* y2, b3, b4, d7v, Fv, f6 (13); Bowiem w myełkányu ich złości pełno ze włład/ A w pośzrod ich zówzdy ná włłcm łprołny nierzład *LubPs* O; Bo tám łędą łędziowie ná onym práwim ładzie/ Strzegąc by Dawidow dom nie był w yákim nierządzie Gdyż s krewkości káždy człek żywie w grzechu á w błędzye. *LubPs* cc3v, G, I3v, K2, gg5v; *RejWiz* 46; *KochSat* B2v; Coniuncta multis vitiis vita. Zywoť z wiele nierządów złączony. *Mącz* 178a; *Prot* A2v, A3, C3, D2v; *RejAp* 155; abyś ie [zgodę i postanowienie] zówzdy czyłthe á práwie przezroczyłte miał przed Pánem łwoim/ áby cie w iákim nierządzie nie záltáło łwięte záowołanie iego. *RejPos* 181v; żaden człowiek żywy Ták łwięty nie łest/ áby ná twym ładzie Nie miał być w iákim wytkniony nierządzie. *KochPs* 207; Ná biskupłtwie wielki nierząd zwłázczá w księzey náłáł. ktorzy nie tylko byli niemiełtni [!]/ ále ták łwowloni/ łfz y káplani żenić łię iáwnie łmieli: łwięte rzeczy przedawáli *SkarŻyw* 290; *CzechEp* 51; *NiemObr* 151; *GórnRozm* L2; *SkarKaz* 608b.

W połączeniach szeregowych (3): obycał łie wyárować pokus złych/ á odstąpić złości/ grzechow/ y nierządu. *GliczKsiąż* L3v; Owa wam nie miły ten rząd w kołściele: że włzyłcy do głowy łie vćiekáią: rádźibylcie z niego Bábilon/ zámiełzanie/ y nierząd vczynili *WujJud* 85; *SkarŻyw* 482.

W przeciwstawieniu: »rząd ... nierząd« (1): Znaymyż rząd ł. kołściołá Kátholickiego [...] á nierządem łię y miełzániną heretycką brzydźmy. *SkarKaz* 608a.

W charakterystycznych połączeniach: *nierząd sprośny* (3), *wielki*; *odstąpić nierządu, strzec się; bawić się nierządem* (2); *chować w nierządzie* (2), *panować, rozkazywać, zastać kogo* (4), *zostawać* (2).

Fraza: »widząc (że) nierząd« = *widząc gwałt, czując się zagrożonym* (2): Płsi zátym widząc że nierząd/ w nogi przez gory do domow nie pátrzáiąc gołcíncá/ áni náwet łciefzki/ wilcy plác y zwycięłtwo otrzymawłzy nołili w pokoju/ y nołzą bárány/ iáłowice *CzahTr* D3v; *KlonWor* 71.

Zwrot: »nierządy płodzić; nierządów płodzenie« = *grzeszyć* (1:1): tedyby naprzód vtráćili cięń i zálłonę pod ktorą obronnié włzyłtki nierządy płodzą/ rzeczy niepożytecznych patrzą i niezbożnie pot łudzi miłęrynych vtracáią *MurzNT* 111; *Mącz* 382c.

Wyrażenie: »nierząd heretycki« (2): O wielki nierządzie heretycki coś włzytko pomiełzał. *SkarKaz* 608a, 608a.

Szeregi: »błęd i (a) nierząd« [szyk 3:1] (4): *RejKup* p3v; GLupi mówi w łercu łwoim/ Niémáłz Bogá/ przécł łye boim? W tymże cnotá zgáłłá błędzie/ A nierządu pełno włzędzie. *KochPs* 18 [idem] 79; *BielSen* 10.

»nierząd i mieszanina heretycka« (1): *SkarKaz* 608a cf *W przeciwstawieniu*.

»niestatek a nierząd« (2): Tráfia łie tákich náuczycyelow dołić/ ktorych łie nyełtátek á nierzład włlytek trzyma [...]. Bo gdyby do nyego dáł łwe dzyecyę/ tákich łie też obyčzáyow od nyego nápiye. *GliczKsiąż* L7; *Mącz* 382c.

»rozpustność a nierząd« (1): Corruptissimos mores secum invexit in patriam, Dźiwną rołpułtność á nierząd s łobą wnioł do oyczizny *Mącz* 477c.

»nierząd i (a) zamieszanie« [szyk 1:1] (2): *Diar* 68; który także iako y wy/ między infzemi błędy fwemi/ y ten miał: Zeby Kápłani od Biskupow nic nie byli roznymi [...] co ieft nierząd y zámieszanie w prowadzić do kościoła. *WujJud* 155. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»nierząd a zła sprawa« (1): á dam im íprawce y przełożone ich wedle íercá ich/ ták iż w nierządzie á w zley íprawie/ á nie ináczey iako niewiáfty/ będą pánowác á rofkázowác im. *RejPos* 317.

3. *Rozpusta; libido, mereiricum, stuprum Mącz, Cn; flagitium, incestum, lenocinium, libitum, nequitia, probrum, publicata pudicitia, pudor, scortatus Cn (53) : BierRozm* 3; abowymci lepyey duffy folgować/ ktorąbys nierzędem zátłacił niż cyálu/ ktoremuby wczynił wczás gdyby około trzydziesci lat ná koberzec wftąpił. *GliczKsiąż* P3v; In *stuprum illicere*, Ná nierząd przewabić. *Mącz* 424a, 329d, 487d; á wżákże ludzie nierządni/ iedno od drugiego ich [*wrzodów*] doftáie w nierządzie *SienLek* 119; *BiałKat* 373v; *PapPan* Q2; Iesli mię chce mić íczęścié w tym nierządzie/ Niech mi da wedle proporciiéy mądzie. *KochFr* 58; *KochPieś* 32; Y tyś wczorá ítyfkował fam ná kázálnicy Ná nierząd: á iam dżisia v ciebie w łóznicy Nie záltał téy Biblijéy/ chyba wzłocony Czepiec; znác vpominek pewny cudzély żony. *PudłFr* 18; *ArtKanc* V2v; O tychze fyniéch w nierządzie porodzonych. *SarnStat* 643, 245.

W połączeniach szeregowych (3): *GroicPorz* kk3v; *Stuprum*, Wfzelákie nierządu płodzenie przeciwko zakazaniu á zakonowi boskiemu/ kurewftwo/ nierząd/ niecziftość. *Mącz* 424a, [169]a.

W charakterystycznych połączeniach: nierząd wielki (2), *wszelaki; na nierząd przewabić*.

Zwroty: »na nierządzie być« (1): pewnie ná nierządzie ieft y bieśiady pilnuie. *SkarŻyw* 441.

»na nierząd dan być« (1): á niźliby ná nierząd [*Antonija*] daná byłá/ áby iá námáwiác do vpamiętania mogł *SkarŻyw* 444.

»dopuścić się nierządu« (1): In *summam turpitudinem delapsus*, Dopuścił fie wielkiego nierządu/ nieftátku *Mącz* 180c.

»gorzeć w nierządzie« (1): Lepić włafną Małżonkę mić/ niż w iákim nierządzie gorzeć. *ArtKanc* V3.

»nierządu patrzeć (a. patrzyć), patrzący, patrzanie nierządu« = *lustrari, meretricari Mącz, Cn; libidinari, ludere, moechari, scortari, volutari cum aliquo a. aliqua Cn* [szyk zmienny] (7:1:1): Toć ożenyenye będzie mu pokutą że nierzędu nye będzie pátrzał/ ále yedney włafney s którą fie odda. *GliczKsiąż* P4; Zoná twoiá w mieście będzie nierządu pátrzyć [*uxor tua in civitate fornicabitur*] *Leop Am* 7/17; *Mącz* 136c, [169]a, 200c, 201c, 218a, 506d; *KuczbKat* 320.

»nierząd płodzić; nierządu płodzenie« = *abuti, libidinari, prostituere, stuprare; scortatio, stuprum Mącz (10;2)*: Prostituo Nierząd płodzę/ wydawam fwe ciáło ná niecziftość dla piéniedzy *Mącz* 413d; *Stuprum*, Wfzelákie nierządu płodzenie przeciwko zakazaniu á zakonowi boskiemu/ kurewftwo/ nierząd/ niecziftość. *Mącz* 424a, 131a, 182b, 192a, 374a, 419d (11); że dopufzcza Iezábelli nierząd płodzić y bálwany chwalić. *WujNT* 842.

»na nierząd z niewiastami się udać« (1): Íkoro fię iedno ná nierząd z niewiáftami vdał/ ták fię ízkárádzie wfzytek odwrócił od chwały Bożey *WerKaz* 296.

Szeregi: »biesiada i nierząd« (1): Ten fyn náfz vporny y krnąbrny/ vpominaniem náfzym gárdzi/ bieśiad tylo y nierządów pilnuie *SkarKaz* 44b.

»kurestwo, (a) nierząd« (3): Pellicatus Kurestwo á nierząd tákowy. *Mącz* 182b, 200c, 218a.

»nierząd, (a) niestatek« [szyk 2:1] (3): Libidines eum dissipant, Nierząd á niestátek go gubi. *Mącz* 396a, 180c, 475b.

»nierząd i nieuczciwość« (1): Moglić to Grekowie dobrym fercem czynić: áby lię nierządem y nie wczćiwością S. Itan kápłánki nie zelżył *SkarJedn* 358.

»nierząd i rozpusta« (1): Vivunt bacchanalia, Zywią we wízelákim nierządzie y rospuście. *Mącz* 500c.

»nierządy i zbytki cielesne« (1): Acz to znác káždy muśi/ iz ná nierządy y zbytki ciełefne/ nie iest dofkonałym lekárstwem S. małżeńtwa. *SkarJedn* 358.

W przen (3) :

Wyrażenie: »nierząd smrodliwy« (1): cudzołożnicą lię odłączoną od Chrystufá sstawízy/ dobrowołnieś [!] lię/ ále mizernie ípuściłá z wyfokości pánieńtwa czyłtego/ w przepásć nierządu ímrodliwego. *LatHar* 150.

Szeregi »cudzołostwo i nierząd« (2): W Ewángeliey też Pan Chrifus mowił: Wychodzą z fercá cudzołostwá y nierządy/ ktore plugáwią człowieká. *KuczKat* 320 [*idem*] *WerKaz* 298.

Synonimy: **1.** anarchija, mieszanie, nieporządek, pomieszanie, zamęt, zamieszanie; **2.** bezprawie, grzech, łotrostwo, niecnota, nieprawość, niezbożność, występki; **3.** cudzołostwo, fryj, fryjerstwo, gamractwo, gamracyja, kurestwo, nieczystość, nieczystota, porubstwo, rozpusta, skortacyja, wszeteczeństwo, wszeteczność.

Cf **NIERZĄDNOŚĆ, RZĄD**

AKtt